19/09/2021

«Χάρισμα και θεσμός»: Ένα επίκαιρο ζήτημα

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Του Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιεροθέου

Κατά καιρούς γράφω γιά τήν σχέση πού ὑφίσταται μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ ἤ θεσμοῦ καί χαρίσματος, γιατί σέ κρίσιμες στιγμές τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς γίνεται ἀπόκλιση μεταξύ τους μέ ἀποτέλεσμα νά διασπᾶται ἡ ἐκκλησιαστική ζωή σέ βάρος τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος.

Ἐπανέρχομαι στό σοβαρό αὐτό ζήτημα, τό ὁποῖο εἶναι πο-λύ ἐπίκαιρο στίς ἡμέρες, στίς ὁποῖες ἄλλοι ὑπερτονίζουν τόν θε-σμό τῆς Ἐκκλησίας σέ βάρος τοῦ χαρίσματος τῶν μελῶν της, καί ἄλλοι ὑπερτονίζουν τό χάρισμα σέ βάρος τοῦ θεσμοῦ, ὁπότε πα-ρου-σιάζονται διενέξεις, διαιρέσεις καί σχίσματα.

1. Τό βιβλίο «Χάρισμα καί θεσμός»

Ἀφορμή γιά τήν συγγραφή τοῦ κειμένου μου αὐτοῦ εἶναι τό βιβλίο τοῦ Καθηγητοῦ Βασιλείου Τσίγκου, τοῦ Τμήματος *Κοινωνικῆς Θεολογίας καί Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ* τοῦ Ἀριστοτελείου Πανε-πι-στημίου Θεσσαλονίκης, ὅπου διδάσκει τήν Δογματική τῆς Ὀρθο-δόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Μεταξύ τῶν ἄλλων σημαντικῶν βιβλίων πού ἔχει γράψει, μνημονεύω κυρίως τήν *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας* (ἐκδ. Ostracon, Θεσσαλονίκη ²2019), πού ἀποτελεῖ πρότυπο Ὀρθοδόξου Δογματικῆς, καί τήν *Περιχώρησις*, πού ἀναλύει τό θεολογικό περιεχόμενο τοῦ ὅρου καί τίς ἐφαρμογές του κατά τήν Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (ἐκδ. Ostracon, Θεσσαλονίκη 2015), εἶναι καί τό παρόν βιβλίο μέ τίτλο *Χάρισμα καί Θεσμός στήν περί Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου* (ἐκδ. Ostracon, Θεσσαλονίκη 2016).

Ὁ Καθηγητής Βασίλειος Τσίγκος κατέχοντας μέ ἐπάρκεια τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, καί ἔχοντας σταθερές δογματικές βάσεις, ἀναλύει στό παρόν βιβλίο τήν σχέση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ στήν Ἐκκλησία, ἐπικεντρώνοντας τήν ἀνάλυσή του στήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσο-στόμου, τοῦ κορυφαίου αὐτοῦ διδασκάλου καί Πατρός τῆς Ἐκ-κλησίας μας, ὁ ὁποῖος ἦταν καί Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλά καί καταδικάστηκε ἀπό Σύνοδο Ἐπισκόπων, ὁπότε εἶναι ἐνδιαφέρον νά δοῦμε πῶς ἀντιμετώπισε καί τόν θεσμό καί τό χάρισμα.

Τό παρόν βιβλίο διακρίνεται γιά τήν ἄριστη γνώση τῶν κει-μέ-νων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καθώς ἐπίσης γιά τήν ἄριστη μεθοδολογία ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος, πού ἀντα-ποκρίνεται στίς ἐπιστημονικές προϋποθέσεις.

Προηγεῖται ὁ Πρόλογος, στόν ὁποῖο φαίνεται ἡ ἐρευνητική του στόχευση, καί ἀκολουθοῦν τά εἰσαγωγικά στά ὁποῖα θίγονται δύο σημαντικά θέματα, ἤτοι «μεθοδολογικά πρότερα τῆς μελέ-της» καί «Χριστοκεντρική Ἐκκλησιολογία». Στήν συνέχεια διαρ-θρώνεται ἡ ἐπεξεργασία τοῦ θέματος σέ πέντε κεφάλαια, ἤτοι: Α΄. «Ὁ χαρισματικός καί θεσμικός χαρακτήρας τῆς Ἐκ-κλησίας»• Β΄. «Τό Ἅγιο Πνεῦμα καί ἡ Ἐκκλησία»• Γ΄. «Ἐκκλησία καί χαρί-σματα»• Δ΄. «Μυστήρια καί ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας»• Ε΄. «Ἡ Τρια-δοκεντρική θεολογία καί ζωή ὡς προϋπόθεση

χαρί-σματος καί θεσμοῦ». Στό τέλος τῆς μελέτης παρατίθενται τά ἀπαραίτητα «συ-μ--πε--ράσματα», ἡ βιβλιογραφία καί τρεῖς χρηστικοί πίνακες.

Μέ τό κείμενό μου αὐτό δέν ἐπιδιώκω νά ἐκθέσω ὅλες τίς θεολογικές θέσεις τοῦ Ἐπιστήμονος-Καθηγητοῦ συγγραφέως, ἀλ-λά νά τονίσω μερικά ἀπαραίτητα καί ἐνδιαφέροντα σημεῖα γιά τό σοβαρό θέμα «Χάρισμα καί θεσμός» μέ ἀπώτερο σκοπό οἱ ἐνδια-φερόμενοι νά μελετήσουν τό βιβλίο γιά νά ἐνισχύσουν ἀκόμη πε-ρισσότερο τό ἐκκλησιαστικό τους φρόνημα.

Καί αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο γιά ὅλους μας, ἰδιαίτερα στήν ἐποχή μας, γιατί ὄχι μόνον παρατηροῦνται ὑπερτονισμοί τοῦ χαρίσματος ἔναντι τοῦ θεσμοῦ καί τό ἀντίστροφο, ἀλλά καί γιατί ὑπάρχουν ἀνταγωνισμοί μεταξύ τῶν ἰδίων τῶν χαρισματούχων.

Νά σημειώσω ὅτι στά κατωτέρω ὅσα εἶναι μέσα σέ εἰσαγωγικά εἶναι εἰλημμένα ἀπό τό βιβλίο τοῦ Καθηγητή, ἐκτός μερικά χωρία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πού παρατίθενται.

2. Βασικές θεολογικές θέσεις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ

Διαβάζοντας προσεκτικά τό σημαντικό αὐτό βιβλίο ἐντόπισα τά βασικά σημεῖα του. Δυστυχῶς σήμερα ἐπιχειρεῖται μιά διάσπαση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ, κατά ἐπηρεασμό ἀπό τήν δυτική χριστιανική παράδοση. Ὅμως ὑπάρχει ἑνότητα μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ, λόγῳ τῆς Χριστοκεντρικῆς ἐκκλησιολογίας, δηλαδή δέν ὑφίσταται ἐκκλησιολογία ἔξω ἀπό τήν Χριστολογία, καί λόγῳ τῆς στενῆς σχέσεως μεταξύ Ἐκκλησίας καί χαρισμάτων.

Αὐτό θά τό δοῦμε στίς μικρές ἑπόμενες ἐπισημάνσεις.

Πρῶτον, διάσπαση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ

Ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία πού ἐπικοινωνεῖ μέ τήν «ἑτερόδοξη θεολογία», ἔρχεται ἀντιμέτωπη μέ «νέες προκλήσεις καί διαφο-ρετικές ἑρμηνευτικές προσεγγίσεις, πού ἀφοροῦν στήν μαρτυρία, ἀκόμη δέ καί τήν ἴδια τήν ταυτότητά της».

Αὐτό φαίνεται ἀπό τό ὅτι στήν «δυτική θεολογική σκέψη» πολλές φορές παρατηρεῖται «ἔντονη διαλεκτική ἀντίθεση καί ἐν πολλοῖς σύγκρουση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ στή ζωή τῆς χριστιανικῆς κοινότητος», δηλαδή «μεταξύ τοῦ χαρισματικοῦ καί θεσμικοῦ χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας», ἀφοῦ «ἡ συγκεντρωτική καί δικανική ἱεραρχική δομή τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας προτάσσει τήν ἔννοια τοῦ καθιδρύματος καί θεωρεῖ τήν Ἐκ-κλη-σία μία τέλεια ὀργανωμένη καί θεσμικά δομημένη ἱστορική κοινότητα μέ κέντρο τή Ρώμη καί

ἀνώτατη κεφαλή της τόν πάπα». Σέ ἀντίθεση μέ αὐτό «οἱ Προτεστάντες, μέ τίς ἑκα-τοντάδες ἐκκλησιαστικές κοινότητες καί ὁμάδες τους, ἀντι-δρών-τας στήν παπική ἱεροκρατία καί στατική ὀργάνωση τοῦ ρω-μαιο-καθολι-κισμοῦ καί τή συγκεντρωτική αὐθεντία τοῦ ἐπι-σκόπου Ρώμης, προβάλλουν τόν ἐσωτερικό παράγοντα τῆς χαρι-σματικῆς κοινωνίας».

Ἐπειδή οἱ Ὀρθόδοξοι Κληρικοί καί θεολόγοι ἔρχονται σέ ἐπικοινωνία, μέ διαφόρους τρόπους, μέ τήν δυτική θεολογία, γι' αὐτό δυστυχῶς ἐπηρεάζονται καί ἀπό αὐτά τά ρεύματα πού ἐπι-κρατοῦν στόν δυτικό χῶρο.

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ ἔχει ὁμιλήσει γιά «τή λεγόμενη βαβυλώνεια αἰχμαλωσία καί τή ψευδομόρφωση» ἀπό τίς ἐπι-δράσεις καί τίς ἐξαρτήσεις τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας «ἀπό τή δυτική θεολογική σκέψη». Ὅμως, καί σέ αὐτό τό θέμα, στήν σχέση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ, παρατηροῦνται καί «ἐντός τῆς αὐλῆς τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας» ἀλλοιώσεις καί διαστρεβλώσεις «τῶν θεολογικῶν κριτηρίων καί ἑρμηνευτικῶν κλειδιῶν τῆς ἐκ-κλη-σιαστικῆς παράδοσης».

Ἔτσι, σήμερα ὑφίστανται καί μέσα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκ-κλησία καί τήν Ὀρθόδοξη θεολογία, ὅπως ἐκφράζεται ἀπό Κλη-ρικούς, παντός βαθμοῦ, μοναχούς, θεολόγους καί λαϊκούς, διά-φορες διασπάσεις μεταξύ τοῦ «χαρίσματος καί τοῦ θεσμοῦ», ὁπότε δίνεται «ἔμφαση ἄλλοτε στή μία καί ἄλλοτε στήν ἄλλη» καί «φθάνουν μέχρι τήν ἀμφισβήτηση καί αὐτῆς τῆς θεανθρωπίνης φύσης καί ὑπόστασή της».

Αὐτή ἡ διάσπαση μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ φαίνεται σέ ἐγχειρίδια « *Δογματικῆς* Ἑλλήνων δογματολόγων τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, καί στίς μελέτες ὅσων τούς ἀκο-λουθοῦν μέχρι σήμερα», στά ὁποῖα παρατηροῦνται «ἀνυπέρ-βλητες δυσχέρειες» τῶν θεολόγων αὐτῶν «νά συμβιβά-σουν τίς ἔννοιες τοῦ θεσμοῦ μέ τό χάρισμα ἤ τοῦ καθιδρύματος μέ τήν κοινωνία». Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία γιά πολλούς σημαίνει «περισσότερο καθίδρυμα, ἱεραρχία, δομές καί θεσμούς καί λιγό-τερο χαρισματικό σῶμα, κοινωνία, κοινότητα καί *ἀντίδοση* χα-ρι-σμάτων ὅλων τῶν μελῶν της».

Ὅμως, τό ἴδιο παρατηρεῖται καί στήν πλευρά τοῦ «χαρι-σμα-τικοῦ στοιχείου», «μέ τήν ἀναζωπύρωση καί ἀναζωογόνηση τῆς ἐνοριακῆς καί μοναστικῆς ζωῆς», ὅπου «ἡ θεσμική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας τείνει νά περιέλθει σέ δεύτερη θέση ἤ σχεδόν σέ ἀχρηστία καί κατάργηση». Ἔτσι, ἡ «ἐνοριακή-κοινο-τική ζωή», ἐκκοσμικεύεται μέ ἀποτέλεσμα «ἡ ἐκκλησιαστική μαρ-τυρία συχνά τείνει νά μεταβληθῆ σέ ἰδεολογία μέ *μοναδικό* συνάμα καί *ἀπόλυτο κριτήριο* ἐλέγχου ὀρθοδοξίας καί ὀρθοπρα-ξίας πάντων καί πασῶν ἕνα *χαρισματοῦχο*».

Ὅμως, στήν ὅλη πατερική παράδοση φαίνεται καθαρά ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀντιθέσεις

καί διασπάσεις μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ, καί ἀντιτρόφως, ἀλλά «συνύπαρξη καί συλλειτουργία τῆς θεσμικῆς καί χαρισματικῆς διάστασης» τῆς Ἐκκλησίας καί «ἀγα-στή καί ἄρρηκτη ἑνότητα μεταξύ τους στή ζωή της».

Στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί τήν θεολογία της «οἱ θεσμοί, τά λειτουργήματα καί τά χαρίσματα ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις τῶν ἀμέριστων δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ συνόλῳ της εἶναι καί νοεῖται ὡς θεσμός χαρισματικός», ἤτοι ἡ Ἐκκλησία, τά δόγματα καί οἱ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνό-δων, ἡ ἐκκλησιαστική διδασκαλία καί παράδοση «τά ἱερά μυστή-ρια μέ τήν θεραπευτική τους ἐνέργεια, ὁ συνοδικός θεσμός στήν τοπική καί οἰκουμενική του διάσταση, ἡ ζωή τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ, μέ τίς διάφορες μορφές ἄθλησης, συναποτελοῦν τίς κυριότερες ἐκφάνσεις τῆς χαρισματικῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὅλα αὐτά προσδιορίζουν τήν ἀποκαλούμενη « *χαρισματική καί θεσμική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας*».

Δεύτερον, «Χριστοκεντρική Ἐκκλησιολογία»

Ἕνα σημαντικό σημεῖο πού ἐξαίρεται στό βιβλίο εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησιολογία δέν μπορεῖ νά τεθῆ ὡς ἕνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο ξεχωριστό ἀπό τήν Χριστολογία, γι' αὐτό στά κείμενα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου φαίνεται καθαρά ἡ ἑνότητα μεταξύ Χριστολογίας καί Ἐκκλησιολογίας, καί γίνεται λόγος γιά τήν Χριστοκεντρική Ἐκκλησιολογία.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἶναι ἀληθινός θεολόγος, «τό ἀνεξάντλητον πέλαγος τῶν δογμάτων», «τό στόμα τῆς Ἐκ-κλη-σίας», «ὁ μέγιστος ἐκκλησιολόγος πατήρ καί οἰκουμενικός δι-δά-σκαλος, ὁ αὐθεντικότερος καί ἀκριβέστερος ἑρμηνευτής τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», «εἶναι καλός δέκτης, ἄριστος ὑποστηρικτής καί ἀκριβολόγος μεταδότης τῆς ἐνιαίας καί ἀδιάσπαστης ἐκκλη-σιαστικῆς παράδοσης στή διαχρονική της πορεία». «Ἔχει δογματική σκέψη, ἡ ὁποία εἶναι συγκροτημένη, ὁλο-κλη-ρωμένη, ἐπαρκῶς θεμελιωμένη καί στοιχειοθετημένη στή θεωρία καί πράξη τῆς ζώσας ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἑρμηνεύει θαυμάσια τόν Ἀπόστολο Παῦλο καί στό ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «*μυστήριον μέγα*», «τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας», ἀποκαλύφθηκε ἐν Χριστῷ, ἀφοῦ ὁ Λόγος προσέλαβε ἀνθρώπινη σάρκα καί ἔκανε τήν Ἐκκλησία Σῶμα Του, «*ἡ γάρ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, κατά τόν μακάριον Παῦλον, σῶμα ἐστι τοῦ Χριστοῦ*». Ἡ θεολογία ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Σῶμα Χριστοῦ «εἰσάγει καί προσδιορίζει τρία βασικά ἐσωτερικά γνωρίσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας», «τήν λει-τουρ-γική ἑνότητα τῶν μελῶν», «τήν ποικιλία τῶν χαρισμάτων καί λει-τουργημάτων» καί «τήν ἀγαπητική σχέση μεταξύ Χριστοῦ καί τῶν μελῶν, ἀλλά καί τῶν μελῶν μεταξύ τους».

Αὐτό ἔχει σχέση μέ τήν «Χριστοκεντρική Ἐκκλησιολο-γία», ἀφοῦ δέν νοεῖται ὁ Χριστός ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία, οὔτε Ἐκκλησία ἔξω ἀπό τόν Χριστό, ἀφοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ «*Ἐκ-κλησίας σάρκα ἀνέλαβε*», κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο. Ἔτσι, «εἶναι ἀδιανόητο νά ὁμιλοῦμε γιά τήν Ἐκκλησία χωρίς τήν πλήρη καί αὐθεντική Χριστολογία, ἡ ὁποία εἶναι ἀδιαιρέτως συνδεδεμένη μέ τήν Τρια-δολογία καί ἰδιαιτέρως μέ τήν Πνευματολογία».

Κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο «*οὐκ ἔστι Πνεύ-ματος παρόντος, μή καί Χριστοῦ παρεῖναι. Ὅπου γάρ μία τῆς Τριάδος ὑπόστασις παρῇ, πᾶσα πάρεστιν ἡ Τριάς• ἀδιασπάστως γάρ ἔχει πρός ἑαυτήν καί ἥνωται μετ' ἀκριβείας ἁπάσης*». Ἰδιαιτέρως «Τό Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει ὡς ἔργο του νά καθιστᾶ διαρκῶς παρόντα καί ἐνεργοῦντα τόν Χριστό στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας».

Τρίτον, «Ἐκκλησία καί χαρίσματα»

Συνάρτηση τῆς Χριστοκεντρικῆς Ἐκκλησιολογίας εἶναι καί τό θέμα Ἐκκλησία καί χαρίσματα, γι' αὐτό στό βιβλίο αὐτό ἔχει ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον τό κεφάλαιο «Ἐκκλησία καί χαρίσματα».

Οἱ ἐπί μέρους ἑνότητες τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι ἐκφρα-στικές: «Ἡ διανομή τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»· «πολυποικιλότητα καί συλλειτουργία τῶν χαρισμάτων καί λει-τουρ-γη-μάτων στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας»· «σύνδεσμος καί ἑνό-τητα λαοῦ καί ἱεραρχίας»· «ἡ θεσμική ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας καί ὁ σκοπός της»· «χαρισματική ζωή καί θεσμός τῆς Ἐκκλη-σίας»· «θεσμός καί χάρισμα στήν προοπτική τῶν ἐσχάτων»· «ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὡς χαρακτηριστικό παράδειγμα συνύπαρξης καί συνεκδήλωσης χαρίσματος καί θεσμοῦ». Πρόκειται γιά ἕνα κεφάλαιο τό ὁποῖο διακρίνεται ἀπό πλούσια κειμενική τεκμηρίωση πού προέρχεται ἀπό τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Σέ αὐτό φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυ-σό-στομος «κινεῖται

ἀταλάντευτα καί ἀπαρέγκλιτα στήν ἤδη ὑπάρ-χουσα κατασταλαγμένη πατερική *γραμμή* τῆς ἁρμονικῆς, ἄρρη-κτης καί ὀργανικῆς σχέσης ἀνάμεσα στά χαρίσματα καί τούς θεσμούς, ὅπως καί στήν θεσμική καί χαρισματική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας».

Μέσα στήν ζωή «τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας, δέν μπο-ρεῖ νά νοηθεῖ, νά ἀναπτυχθεῖ ἤ νά λειτουργήσει κανείς θεσμός ἀνεξάρτητος ἀπό τά χαρίσματα τῶν μελῶν της, οὔτε βεβαίως ἐγ-κρί-νεται καί ὁποιαδήποτε χαρισματική ἔκφραση χωρίς τήν ἀπα-ραίτητη θεσμική της ὑπόσταση».

Ἔχει μεγάλη σημασία ἀπό τό κεφάλαιο αὐτό ἡ ἑνότητα «ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὡς χαρακτηριστικό παράδειγμα συνύπαρξης καί συνεκδήλωσης χαρίσματος καί θεσμοῦ», γιατί εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καταδικάστηκε καί ἐξορί-στη-κε ἀπό Σύνοδο Ἐπισκόπων καί πέθανε στήν ἐξορία. «Ἀπό τίς κειμενικές μαρτυρίες τῶν χρυσοστομικῶν συγγραμμάτων προ-κύπτει ἐναρ-γῶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία κατανοεῖται περισσότερο ὡς *χαρι-σμα-τικό σῶμα* καί λιγότερο ὡς καθίδρυμα στή θεσμική του διάσταση. Παρά ταῦτα, ὁ χρυσορρήμων πατήρ πολύ συχνά ἐκφράζει τήν ἑτοιμότητα καί πρόθεσή του νά φθάσει μέχρι καί αὐτόν τόν θά-νατο, προκειμένου νά ὑπερασπισθεῖ τούς θεσμούς τῆς Ἐκκλη-σίας». Καί στό σημεῖο αὐτό φαίνεται ἡ μεγάλη ἀξία καί προσφορά τοῦ χρυσορρήμονος Πατρός. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ προσωπική του περιπέτεια δέν τόν ὁδηγεῖ στήν ἄρνηση τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά ἀντίθετα στήν στήριξή του.

«Τό ἑρμηνευτικό *κλειδί* τοῦ πλαισίου τῆς ζωῆς, τῆς ἐκκλη-σιαστικῆς του διακονίας καί τῆς θεολογικῆς του σκέψης εἶναι πρωταρχικῶς καί ἀποκλειστικῶς, *ἐκκλησιαστικό* καί *ποιμαντι-κό*». Και τοῦτο διότι «ἡ Χριστοκεντρική Ἐκκλησιολογία του εἶναι συν-δε-δεμένη μέ τό ποιμαντικό του λειτούργημα, τήν ποιμαντική του διακονία πού «χαρακτηρίζεται καί εἶναι *χαρισματική*, ὡς διακονία τῆς ἀγά-πης καί τῆς φιλανθρωπίας, τῆς διάκρισης».

Αὐτή ἡ στάση τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου φαίνεται στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐνδιαφερόταν γιά τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί τήν στάση του ἔναντι τῶν σχισμάτων. «Τό σχῖσαι τήν Ἐκκλησίαν» τό χαρακτηρίζει ὡς «ἔγκλημα», «καί μάλιστα ἀσυγχώρητο, ἄξιο καταδίκης καί πρόξενο μεγάλης τιμωρίας», ὅπως ἐπίσης τό ἴδιο χαρακτηρίζει «τό διαπληκτισμό, τή σπορά τῆς διχόνιας καί τή συνεχή ἀποστέρηση τῶν πιστῶν ἀπό τή λειτουργική σύναξη».

Τό ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος σεβόταν τόν θε-σμό τῆς Ἐκκλησίας φαίνεται ἀπό τήν στάση πού κράτησε ἔναντι τῆς Συνόδου στήν Δρῦ πού τόν καταδίκασε. «Ἔχοντας ὡς μοναδική του μέριμνα νά ἀποφευχθεῖ ἡ ἐπώδυνη ἐμπειρία τοῦ σχίσματος στήν Ἐκκλησία, ἐπιδίωξε νά διατηρήσουν οἱ ὑποστηρικτές

του κοινωνία μέ τούς ἀντικανονικούς κριτές. Παράλληλα, ὅμως, ἐπέ-μεινε νά μήν ὑπογράψουν τίς ἀποφάσεις τους ἐναντίον του, τή στιγμή κατά τήν ὁποία ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος καί οἱ ὀπαδοί του εἶχαν ἑτοιμάσει στήν *Ἐπί Δρῦν* σύνοδο τήν καθαί-ρεσή του».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «συνιστοῦσε στούς ἀρ-χιερεῖς, τούς κληρικούς καί τούς λαϊκούς, οἱ ὁποῖοι τόν στήριξαν νά ὑπακούουν καί νά δεχθοῦν τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, παρά τό γεγονός ὅτι ἦταν ἐμφανῶς ἄδικες γιά τόν ἴδιο», γιατί ἐνδια-φερόταν γιά τήν διαφύλαξη τῆς ἑνότητας τῆς Ἐκ-κλη-σίας καί τήν ἀποφυγή τοῦ σχίσματος καί τῆς διαίρεσης. Ἔλεγε: «*Εὔξασθε, ἀδελφοί, καί εἰ φιλεῖτε τόν Χριστόν, ἐμοῦ ἕνεκεν μή τις ἀπολείπει τήν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν*». Προέτρεπε τούς φίλους του μετά τήν ἄδικη καταδίκη του: «*Τάς Ἐκκλησίας ὑμῶν μή ἀφῆτε*».

Εἶναι πολύ σημαντικό ὅτι στίς διακόνισσες Ὀλυμπιάδα, Πενταδία καί Προκλῆ ἔλεγε παρακλητικά νά μή δημιουργήσουν σχίσμα στήν Ἐκκλησία καί νά δεχθοῦν τόν Ἐπίσκοπο πού θά τόν ἀντικαθιστοῦσε: «*Τοῦτο δέ ἐστι ὅ παρακαλῶ· μή τις ὑμῶν ἀποκοπῇ τῆς συνήθους εὐνοίας τῆς περί τήν Ἐκκλησίαν· καί ὅς ἄν ἄκων ἀχθῇ ἐπί τήν χειροτονίαν... κλίνατε αὐτῷ τήν κεφαλήν ὑμῶν ὡς Ἰωάννῃ· οὐ δύναται γάρ ἡ Ἐκκλησία ἄνευ Ἐπισκόπου εἶναι. Καί οὕτως ἐλεη-θῆτε*».

Ἀπό τά ἀνωτέρω, φαίνεται καθαρά στήν πράξη ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυ-σόστομος ἀγωνιζόταν γιά τήν ἑνότητα θεσμοῦ καί χαρίσματος.

3. Προϋποθέσεις γιά τήν ἑνότητα χαρίσματος καί θεσμοῦ

Γιά νά ὑπάρξη ἑνότητα μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ ἀπαιτοῦνται οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις, ἀφοῦ τίποτε δέν γίνεται ἀπροϋπόθετα. Χωρίς τίς ἀπαραίτητες θεολογικές καί ἐκ-κλη-σιολογικές προϋποθέσεις ἐπέρχεται διάσπαση μεταξύ τους.

Αὐτό φαίνεται στήν ἑνότητα μεταξύ Μυστηρίων καί πνευ-μα-τικῆς ἀσκήσεως. Τοῦ Βαπτίσματος προηγεῖται ἡ κατήχηση ὡς στάδιο ἀσκήσεως καί προετοιμασίας, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ καί μετά τό Βάπτισμα. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τήν θεία Εὐχαριστία καί τήν κοινωνία τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, καί μέ τό μυστήριο τῆς Ἱερωσύνης. Μέ ἄλλα λόγια τά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας δέν μποροῦν νά ξεχωριστοῦν ἀπό τήν κάθαρση, τόν φωτισμό καί τήν θέωση.

Αὐτό φαίνεται καθαρά σέ ὅλη τήν Πατερική παράδοση πού εἶναι ἐκκλησιαστική παράδοση, ὅπως ἐντοπίζεται καί στήν Ἁγία Γραφή, στούς λόγους τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Αὐτό φαίνεται ἰδιαιτέρως στά ἔργα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου *Περί οὐρανίου Ἱεραρχίας*, *Περί ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, στά ὁποῖα

δια-κρίνει κανείς τρεῖς ἀρχές, ἤτοι: τήν «ἀρχή τῆς ἑνώσεως», ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι τό Ἕνα καί πληθύνεται μέ τίς ἐνέργειές Του στόν κόσμο καί ὁ κόσμος πού εἶναι τά πολλά τείνουν πρός τήν ἕνωση μεταξύ τους καί μέ τό Ἕνα· τήν «ἀρχή τῆς κινήσεως», ἀφοῦ ὅλα εὑρίσκονται σέ κίνηση, εὐθεία, ἑλικοειδῆ καί κυκλική· καί τήν «ἀρχή τῆς συγγένειας καί τῆς τάξεως» μέ τήν κάθαρση, τόν φωτισμό καί τήν θέωση (καθηγητής Παναγιώτης Χρήστου).

Ἐπίσης, στά ἔργα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου φαίνεται ὅτι ὅλη ἡ ἐκκλησιαστική ζωή διαρθρώνεται σέ τριά-δες, πού συγγενεύουν μεταξύ τους, ὅπως διάκονος, πρεσβύτερος, ἐπί-σκοπος· βάπτισμα, χρῖσμα, θεία Εὐχαριστία· κάθαρση, φω-τισμός, θέωση. Ὅταν αὐτό τό «σύστημα» λειτουργῆ σωστά δέν ὑφίσταται διάσπαση μεταξύ τοῦ χαρίσματος καί τοῦ θεσμοῦ, ἐνῶ ἀντίθετα ἐάν δέν λειτουργεῖ σωστά διασπῶνται μεταξύ τους.

Ὅλη αὐτήν τήν θεολογία τήν συναντᾶμε σέ συνδυασμό μεταξύ τους στά ἔργα τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ ἁγίου Νικοδή-μου τοῦ Ἁγιορείτου καί στήν Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν.

Αὐτό φαίνεται σέ ἕναν ὅρο πού συναντᾶμε στά ἔργα τῶν ἁγίων Πατέρων, καί στά Πρακτικά τῶν Τοπικῶν καί Οἰκουμενι-κῶν Συνόδων, τόν ὅρο «θεούμενοι». Ἡ Ἐκκλησία, κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο, εἶναι «*Σῶμα Χριστοῦ*», καί κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ εἶναι καί «*κοινωνία θεώσεως*», καί ὅσοι μετέχουν κατά ποικίλους βαθμούς τῆς θεο-ποιοῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς καθάρσεως, φωτισμοῦ καί θεώ-σεως, λέγονται θεούμενοι. Οἱ θεούμενοι αἰσθάνονται τά χαρί-σματα ὡς δῶρα τοῦ Θεοῦ, τά ὁποῖα ἐνεργοῦν στόν εὐλογη-μένο καί ἱερό θεσμό τῆς Ἐκκλησίας, γι’ αὐτό συνδέουν τά χαρί-σματα μέ τόν θεσμό, ὅπως φαίνεται καθαρά στήν ζωή καί τήν διδα-σκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Οἱ ἐμπαθεῖς ἄν-θρωποι πού δέν μετέχουν τῆς θεοποιοῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, κατά ποικίλους βαθμούς, διασποῦν τήν ἑνότητα μεταξύ χαρί-σμα-τος καί θεσμοῦ.

Ὁ Καθηγητής Βασίλειος Τσίγκος στό βιβλίο του μέ τίτλο *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας* κάνει λόγο καί γιά τό θέμα τῶν προϋποθέσεων γιά τήν ἑνότητα μεταξύ χαρί-σματος καί θεσμοῦ πού εἶναι ἡ βάση του παρόντος βιβλίου, πού παρουσιάζω.

Ἔτσι, στό βιβλίο του *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλη-σίας* κάνει λόγο γιά τήν μετοχή τῶν ἀνθρώπων στίς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τά κτίσματα μετέχουν τῆς δημιουργικῆς, συνε-κτικῆς καί συντηρητικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί οἱ ἄνθρωποι μετέχουν ἀναλόγως στίς ἐνέργειες αὐτές, ἀλλά καί τίς ζωοποιές καί σοφοποιές ἐνέργειες. Ἐπίσης, ὅσοι ἄνθρωποι ἔχουν τίς κατάλληλες πνευματικές προϋποθέσεις

μετέχουν τῆς καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεωτικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ.

Σέ ἄλλο σημεῖο γράφει ὅτι «ἡ κοινωνία Θεοῦ καί ἀν-θρώπου ἡ "κατά χάριν καί ἐνέργειαν" θέωσή του, φανερώνεται καί βιώνεται ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία κατά τόν ἀπόστολο Παῦλο εἶναι "σῶμα Χριστοῦ" καί περιγράφεται ὡς θεανθρώπινος ὀργανισμός καί κοινωνία ἀγάπης τῶν μελῶν της. Ἡ συγκρότηση, ἡ αὔξηση καί γενικῶς ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό κατ' ἐξοχήν ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ἡ μέθεξη καί κοινωνία τῶν πιστῶν στίς θεοποιούς ἐνέρ-γειες τοῦ Θεοῦ γίνεται στήν Ἐκκλησία μέ τά ἱερά μυστήριά της πού εἶναι «οἱ μυστηριακές φανερώσεις τῆς ἀέναης ἑνώσεως καί σχέσεως τοῦ κτιστοῦ μέ τό ἄκτιστο». Ἔτσι, «μέ τήν προσωπική ἐνσυνείδητη μετοχή στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, συνεργεῖ κάθε ἕνας ὥστε, ἀκολουθώντας τή *θεραπευτική μέθοδο* καί τά *μέσα* πού ἡ ἴδια διαθέτει, νά καταστεῖ μέτοχος τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καί διερχόμενος τά στάδια τῆς πνευματικῆς ἐνηλικιώ-σεως νά φθάσει νά καταστεῖ κοινωνός τῆς θείας ζωῆς».

Ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν Ἐκκλησία «καθίσταται ἱκανός ἀκο--λουθώντας τήν ἀσκητική ὁδό, πού διέρχεται ἀπό τήν κάθαρση (ἀπό τά πάθη) καί τό φωτισμό, νά γίνει χῶρος φανέρωσης τοῦ Θεοῦ καί νά ἀξιωθεῖ τῆς ὑψίστης πρός αὐτόν δωρεᾶς νά καταστεῖ κατά χάριν θεός, χωρίς, ὅμως νά παύσει νά εἶναι ἄνθρωπος».

Αὐτό σημαίνει ὅτι «σέ ὁρισμένη ἐν τόπῳ καί χρόνῳ ἐκκλη-σιαστική κοινότητα ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει τήν ἐν Χριστῷ ζωή του μέ τήν μετάνοια καί τό ἅγιο Βάπτισμα, ὅπου συμβαίνει μία διά τῆς χάριτος πνευματική *γέννηση*. Στή συνέχεια ὡς μέλος τῆς "*κοινωνίας τῆς θεώσεως*" τρέφεται καί ἀναπτύσσεται μέ τή με-τοχή του στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας».

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μετέχη στά ἱερά Μυστήρια τῆς Ἐκκλη-σίας χωρίς νά εἶναι συνδεδεμένα μέ τήν θεραπευτική μέθοδο πού εἶναι ἡ ἀσκητική ζωή ὡς κάθαρση, φωτισμός, θέωση, τότε δέν καταλαβαίνει τήν σχέση καί τήν ἑνότητα μεταξύ χαρίσματος καί θεσμοῦ καί μάλιστα τήν διασπᾶ καταλήγοντας σέ ὑπερβάσεις καί σέ σχίσματα, ἀπολυτοποιώντας εἴτε τόν θεσμό εἴτε τό χάρισμα.

4. Συμπέρασμα

Ἀπό αὐτήν τήν σημαντική μελέτη τοῦ βιβλίου «Χάρισμα καί θεσμός» τοῦ Καθηγητοῦ Βασιλείου Τσίγκου ἐξάγεται ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο σήμερα νά διαφυλαχθῆ ἡ ἑνότητα μεταξύ τοῦ χαρισματικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἱεροῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν χαρισμάτων τῶν μελῶν της καί δέν πρέπει νά ὑπερτονίζεται τό ἕνα σέ βάρος τοῦ ἄλλου, οὔτε νά ὑποβιβάζεται τό ἕνα ἔναντι τοῦ ἄλλου.

Καί εἶναι ἀνάγκη αὐτό νά γίνεται στήν ἐποχή μας γιατί, δυστυχῶς, παρατηρεῖται «κρίση ἐμπι-στοσύνης πρός τούς θεσμούς», καθώς ἐπίσης ἡ σύγχρονη μετανεωτερικότητα «θεμελιώνεται στήν ὁλιστική ἰσοπέδωση τῶν ἰδιαιτεροτήτων». Καί βέβαια οὔτε πρέπει νά αὐτονομεῖται ἡ Ἐκκλησία ἀπό τά χαρίσματα οὔτε νά αὐτονομοῦνται τά χαρίσματα τοῦ καθενός ἀπό τήν Ἐκκλησία, γιατί αὐτό συνιστᾶ τόν Ρωμαιοκαθο-λικισμό καί τόν Προτεσταντισμό ἀντιστοίχως.

Ἡ μεγαλύτερη ἀπειλή σήμερα γιά τούς Χριστιανούς εἶναι ἡ διάσπαση τῆς ἑνότητας μεταξύ θεσμοῦ καί χαρί-σματος, ὁπότε διολισθαίνουμε εἴτε στόν Ρωμαιοκαθολικισμό εἴτε στόν Προτεσταντισμό. Αὐτό τό πρόβλημα ἀνέδειξε ἡ σύγχρονη πανδημία.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα καλῆς σχέσεως μεταξύ ἱεροῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ τό Ἅγιον Πνεῦμα «ὅλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας» μέ τίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καί τῶν χαρισμάτων τῶν πιστῶν εἶναι τά ὅσα γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν Α΄ πρός Κορινθίους ἐπιστολή του.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ὅπως κάθε Ἀποστολική Ἐκκλησία, ἦταν μιά Ἐκκλησία χαρισματούχων, ἀφοῦ κάθε πιστός εἶχε ἕνα ἰδιαίτερο χάρισμα, ὅπως φαίνεται στά κεφάλαια 12 ἕως 14 τῆς Α΄ πρός Κορινθίους ἐπιστολῆς. Συγχρόνως φαίνεται ὅτι μερικές φορές παρατηρεῖται μιά δυσλειτουργία μεταξύ τῶν χαρισματούχων καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θέτει μιά τάξη πού πρέπει νά ὑπάρχει στήν Ἐκκλησία, πού εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Μεταξύ ἄλλων γράφει: «Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεός ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι; ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα» (Α΄ Κορ. ιβ΄, 28-31).

Ἑπομένως, ἡ Ἐκκλησία μέ ὅλη τήν ὀργάνωσή της, ὅπως ἔχει ἀποφασισθῆ ἀπό τίς Οἰκουμενικές Συνόδους, εἶναι Σῶμα Χριστοῦ, ἀλλά καί «κοινωνία θεώσεως», κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ, καί τά μέλη της ἔχουν διάφορα χαρίσματα. Ὁπότε, πρέπει νά ἐπικρατῆ ἑνότητα μεταξύ ἱεροῦ θεσμοῦ καί χαρισμάτων. Καί ἐάν κάποτε ὑπάρξη, λόγῳ τῶν παθῶν, δυσαρμονία μεταξύ τῶν χαρισματούχων ἤ ἀπόκλιση μεταξύ ἱεροῦ θεσμοῦ καί χαρισμάτων, τελικά μέ τήν μετάνοια καί τήν προσευχή πρέπει νά γίνεται σύγκλιση, γιά νά δοξάζεται ὁ Θεός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολή του εἶναι σαφής: «ἵνα

γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καί ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις **διά τῆς ἐκκλησίας** ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. γ΄, 10).

Ἀκριβῶς γιά τόν λόγον αὐτό πρέπει νά διαβαστῆ ἀπό ὅλους μας τό ἐπί-καιρο αὐτό βιβλίο γιά νά μάθουμε στήν πράξη «*πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστίν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καί ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας*» (Α΄ Τιμ. γ΄, 15). Δέν μποροῦμε ἀπό δικές μας ἐνδεχόμενες «πικρίες» νά δημιουργοῦμε προβλήματα στόν χαρισματικό θεσμό τῆς Ἐκκλησίας.

Συγχαίρω τόν Καθηγητή Βασίλειο Τσίγκο γιά τήν βαθειά ἔρευνά του στά κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, γιά τήν βαθειά θεολογική του κατάρτιση πού στηρίζεται στούς θεού-μενους Πατέρας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί τό ἀκραιφνές ἐκκλησιαστικό του φρόνημα, ἀλλά καί γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο διατυπώνει τήν ἔρευνά του, μέ διάκριση, σύνεση καί ἐπιστημονι-κή μεθοδολογία, πού δείχνει τήν ἄριστη σύνδεση μεταξύ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας καί αὐτῆς ὡς ἀκαδημαϊκῆς ἐπιστήμης.